

**Ба шурои диссертациони 6D.KOA-003
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Суроға: 734025, ш. Душанбе, маҳаллаи
Буни Ҳисорак, Шаҳраки донишҷӯён,
бинои таълимии 7**

ТАҚРИЗИ

**муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи
молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон Кошонова
Манзура Раҳматҷонова ба диссертатсияи Каримов Баҳодур Ҳасанович
дар мавзӯи «Методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии
баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ» барои
дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси
08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит**

**Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм, ки аз рӯи
онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст**

Диссертатсияи Каримов Баҳодур Ҳасанович дар мавзӯи «Методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ» ба талаботи бандҳои зерини Шиносномаи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит мувофиқат мекунад: 1.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои бунёдӣ, принципҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ, 1.4. Таърихи инкишофи назария, методология ва ташкили баҳисобгирии бухгалтерӣ, 1.5. Батанзимдорорӣ ва стандартикунонии қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии бухгалтерӣ ҳангоми ташаккули маълумоти ҳисоботӣ, 1.6. Мутобиқгардонии низомҳои гуногуни баҳисобгирии бухгалтерӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ, 1.12. Трансформатсияи ҳисоботи молиявии миллии ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва стандартҳои дигар давлатҳо, 1.14. Методологияи истифодаи технологияҳои замонавии иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар соҳаи баҳисобгирии бухгалтерӣ ва ҳисобот.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия

Тамоюлҳои муосири ҷаҳонишавии иқтисодӣ, таҳкими равандҳои ҳамгироии байналмилалӣ ва афзоиши ҷараёнҳои сармоягузори фаромарзӣ зарурати ташаккули низоми шаффоф ва самараноки баҳисобгирии муҳосибии миллиро пешбинӣ менамоянд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар раванди рушди ғаёли иқтисодӣ ва мутобиқшавӣ ба стандартҳои ҷаҳонӣ қарор дорад, ин вазифа аҳамияти стратегӣ дорад. Гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ) на танҳо талаботи замон, балки шартҳои афзоиши

эътимод ба иқтисоди миллӣ аз ҷониби сармоягузори хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва шарикони тиҷоратӣ мегардад.

Дар баробари ин, дар низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ бояд хусусиятҳои механизми хоҷагидории мамлакат, заминаи таърихӣ фарҳангии он, инчунин шароити иҷтимоӣ иқтисодӣ рушд ба назар гирифта шавад. Мутобиқати нопурраи механизмҳои мавҷудаи баҳисобгирии муҳосибӣ ба талаботи байналмилалӣ боиси таҳрифи иттилооти молиявӣ гардида, шаффофияти ҳисоботи молиявиро коҳиш дода, имкониятҳои ҳамгирӣ ба фазои иқтисодӣ ҷаҳониро маҳдуд мекунад. Дар ин замина ҷустуҷӯи омезиши муносиби стандартҳои байналмилалӣ ва воқеияти миллӣ масъалаи илмию амалии дорои сатҳи баланди мубрами мебошад.

Таҳқиқот дар шароити зарурати ислоҳоти баҳисобгирии муҳосибӣ дар сатҳи заминаи меъёрӣ, равишҳои методологӣ ва амалияи татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ дар корхонаҳо аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ташаккули низоми самараноки баҳисобгирии молиявӣ, ки ба СБҲМ мувофиқат мекунад, на танҳо аз нав дида баромадани нақшаи ҳисобҳо ва тавсияҳои методиро талаб мекунад, балки инчунин ташкили низоми тайёр кардан, аттестатсия ва тақмили ихтисоси мутахассисонро, ки қодир бошанд татбиқи босифати стандартҳои навро таъмин кунанд, талаб менамояд.

Ҳамин тариқ, рисолаи илмӣ, ки ба методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст, ба яке аз масъалаҳои мубрам ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятноки илми иқтисодӣ муосир дахл мекунад. Мубрами таҳқиқот дар он аст, ки асосҳои назариявӣ, ҳулосаҳои таҳлилӣ ва тавсияҳои амалии пешниҳодкардаи муаллиф қодиранд дар рушди низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ, таҳкими интизоми молиявӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди Тоҷикистон дар фазои байналмилалӣ саҳми арзанда гузоранд.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд

Наwgонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар муносибати ҳамаҷониба ба таҳлил, асосноккунӣ ва таҳияи методологияи ташаккули низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ ифода меёбад. Ба муаллиф муяссар шудааст, ки на танҳо таҷрибаи ҷаҳонӣ ва миллии мавҷударо ба низом дароварда ва ҷамъбаст намояд, балки роҳҳои ҳалли илмиро оид ба рушди низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ пешниҳод намояд, ки бо сатҳи баланди коркарди назариявӣ ва тамаркузи амалӣ фарқ мекунанд.

Дар таҳқиқот фаҳмиши низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун сохтори динамикии иттилоотӣ, ки ба рушди он омилҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва

институтсионалӣ таъсир мерасонад, дақиқ карда шуда, инчунин таснифи амсилаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бо назардошти сатҳи ҳамгирии иқтисодӣ ва хусусиятҳои низомҳои иқтисодии миллӣ пешниҳод шудааст.

Дар диссертатсия диди нави концептуалии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун низоми иттилоотӣ, ки вазифаҳои идоракунӣ ва институтсионалиро дар шароити миллӣ ва байналмилалӣ муттаҳид мекунад, таҳия карда шудааст. Бунёди амсилаи мутобиқшавандаи низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва таснифоти пешниҳодшудаи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ вобаста ба сатҳи ҳамгирии онҳо ба иқтисоди ҷаҳонӣ, ки барои таҳқиқоти муқоисавӣ пешомадҳои нав мекушояд, саҳми назарраси илмӣ дорад.

Унсuri муҳими дорандаи навагонӣ омӯзиши амиқи таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ ба табдили баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад. Ин ба муаллиф имкон додааст, ки равиши ҷамаҷонибаи навазори низоми баҳисобгирии муҳосибиро дар асоси СБҲМ бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ пешниҳод намояд.

Ба масъалаҳои иқтисоди исломӣ ҳамчун омили муайянкунандаи заминаҳои таърихӣ фарҳангии ташаккули низоми баҳисобгирии муҳосибӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир мегардад, ки дар рушди илми баҳисобгирии ватанӣ саҳми назаррас мебошад. Исбот карда мешавад, ки иқтисодиёти исломӣ дар ташаккули низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакатҳои исломӣ таъсири назаррас дорад. Шароити таърихӣ пайдошавии амсилаи исломии баҳисобгирии муҳосибӣ баррасӣ ва принсипҳои асосии он муайян карда шудаанд. Раванди мутобиқшавии иқтисодиёти исломӣ ва хизматрасониҳои молиявӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Таҳияи амсилаи концептуалии таъсири равандҳои ҷаҳонишавии иқтисодӣ ба рушди низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки имкон медиҳад маҳдудиятҳои сохтори амалии баҳисобгирии муҳосибӣ дар кишварҳои рӯ ба рушд муайян карда шуда, роҳҳои бартараф кардани онҳо тавассути ҷамоҳангсозии бисёрсатҳии ҳисоботи молиявӣ пешниҳод карда шавад, саҳми назаррас дорад. Инчунин таҳияи асосҳои ташкилии ҳадамоти муҳосибӣ дар асоси аутсорсинг аҳамияти илмӣ дорад, ки барои баланд бардоштани ҷандирии равандҳои баҳисобгирӣ, кам кардани хавфу хароҷот ва мутобиқ шудан ба талаботи СБҲМ имкониятҳои нава фароҳам меорад.

Натиҷаҳои таҳлили ҷамаҷонибаи рафти ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун натиҷаи илмии дорои навагонӣ аҳамияти бузурги амалӣ доранд. Муаллиф мушкилоти асосиро, ки ба татбиқи пурраи СБҲМ ҳалал мерасонанд, муайян намуда, барои рафъи онҳо тавсияҳои муассир, аз ҷумла тақмили пойгоҳи меъёрӣ, таҳияи маводи методӣ ва ташкили омӯзиши кормандонро пешниҳод кардааст. Ҳамчунин таҳияи амсилаи

хамгирии баҳисобгирии молиявӣ, баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз, ки ташаккули низоми ягона ва самараноки баҳисобгирии муҳосибиро таъмин мекунад ва ба баланд бардоштани сифати ҳисоботи молиявӣ, идоракунии ва андоз мусоидат мекунад, саҳми муҳими илмӣ мебошад.

Ҳамчун наwgонии илмӣ ошкор намудани мушкилоти татбиқи СБҲМ ба шароити миллӣ (тарҷумаи стандартҳои байналмилалӣ, оmodасозии кормандон ва мувофиқат накардани пойгоҳи меёрию ҳуқуқӣ)-ро метавон таъкид кард, ки ба муаллиф барои пешниҳоди тавсияҳои ҳамаҷониба ҷиҳати бартараф кардани онҳо имкон додааст. Илова бар ин, банизодарории тамоюлҳои ҷаҳонии рушди баҳисобгирии молиявӣ бо тамаркуз ба рақамикунонӣ, автоматикунонӣ ва ворид намудани омилҳои иҷтимоӣ ва экологӣ ба муҳтавои ҳисоботи молиявӣ пойгоҳи методологии таҳқиқотро дар самти мазкур васеъ мекунад.

Аҳамияти амалии наwgониҳо дар таҳияи механизмҳои мутобиқсозии СБҲМ ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла тақмили сиёсати баҳисобгирӣ, нақшаи ҳисобҳо ва низоми назорати дохилӣ ҷиҳати таъмини саҳеҳӣ ва кам кардани хавфи таҳрифи ҳисоботи молиявии дар асоси СБҲМ таҳияшуда зоҳир мегардад. Дар асоси таҳлили ташҳисии ҳолати татбиқи СБҲМ дар кишвар тавсияҳои мушаххас оид ба рафъи монеаҳои институтсионалӣ ва таъминот бо кормандони соҳибхтисос асоснок карда шудаанд, ки натиҷаҳои таҳқиқотро дар амалияи танзимкунии меёрӣ, таълимӣ ва фаъолияти хоҷагидории субъектҳои иқтисодӣ татбиқшаванда мегардонад.

Ҳамин тариқ, дараҷаи наwgонии диссертатсия дар омезиши таҳлили бунёдии назариявӣ, муқаррароти аслии илмӣ ва коркардҳои амалӣ ифода ёфтааст, ки дар рушди методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ташаккули низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ саҳми назаррас дорад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшуда бо дараҷаи баланди наwgонии илмӣ ва аҳамияти амалӣ фарқ карда, дар рушди методологияи баҳисобгирии молиявӣ саҳми назаррас доранд ва метавонанд дар раванди ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, мутобиқсозии СБҲМ, инчунин дар фаъолияти таълимӣ ва касбӣ истифода шаванд.

Дар сохтори диссертатсия қисматҳои муқаддима, панҷ боб, хулоса ва пешниҳодҳо, инчунин рӯйхати адабиёт (бо 363 номгӯи сарчашмаҳо) ҷудо карда шудаанд. Матни он дар 360 саҳифа дарҷ гардида, 13 расм ва 26 ҷадвалро дар бар мегирад.

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи интихобшуда асоснок карда шуда, аҳамияти он дар шароити муосири илмӣ ва амалӣ таъкид шудааст. Дастовардҳои асосӣ дар соҳаи омӯзиши масъала, бо ҷудо намудани дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ нишон дода шудаанд, мақсад ва вазифаҳои диссертатсия

равшан карда, объект ва предмети таҳқиқот муайян карда шудаанд. Тавсифи асосии диссертатсия, аз ҷумла шарҳи методология, сохтор ва муҳтавои он, инчунин дигар ҷанбаҳои муҳими таҳқиқот оварда шудааст, ки дар бораи сохтор ва аҳамияти таҳқиқот тасаввуроти умумӣ медиҳад.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии бунёдшавии низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» (саҳ. 21-69) зарурати ташаккул ва рушди низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ асоснок карда шудааст. Нуктаҳои асосии назариявӣ ва методологӣ пешниҳод шудаанд, равишҳои муайян кардани моҳияти баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун низом ифшо карда шуда, хусусиятҳои ташаккули иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити миллий ва байналмилалӣ таҳқиқ карда шудаанд.

Мафҳуми «низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» аниқ карда шуда (саҳ. 23-26), тафсути он аз истилоҳҳои ба он наздик, ба мисли «баҳисобгирии муҳосибӣ», «низоми баҳисобгирии муҳосибӣ», «низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», «амсилаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ» шарҳ дода шудааст (саҳ. 27-29). Муаллиф баҳисобгирии муҳосибиро ҳамчун низоми иттилоотӣ тафсир намуда, ба аҳамияти идоравӣ ва институтсионалии он таваҷҷуҳ кардааст. Ў қайд мекунад, ки низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ин низоми стандартҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад, ки гирифтани ва барои қабули қарорҳои идоракунӣ истифода бурдани иттилооти басандаро таъмин менамояд (саҳ. 29).

Бори нахуст барои илми муҳосибии тоҷик нигоҳи нав ба таснифоти амсилаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ таҳия карда шудааст, ки ба сатҳи ҳамгироии иқтисодӣ асос меёбад. Муаллиф маҳакҳоеро муайян кардааст, ки метавонанд барои муқоиса кардани низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ истифода шаванд. Ин маҳакҳо барои ошкор кардани ҷиҳатҳои муҳими баҳисобгирӣ, ошкор кардани хусусиятҳои низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва равишҳои онҳо, ки дар мамлакатҳои гуногун қабул шудаанд, имкон медиҳанд (саҳ. 35).

Дар диссертатсия ҷиҳати муаррифии возеҳи таснифоти таҳияшудаи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ вобаста ба сатҳи ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва ҳамоҳангӣ бо стандартҳои байналмилалӣ, амсилаи дорои ду меҳвар, ки ҳар кадоме намудҳои низоми баҳисобгирии муҳосибиро ифода мекунанд, пешниҳод карда шудааст (саҳ. 38).

Муаллиф таъсири равандҳои ҷаҳонишавиро ба рушди низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар кишварҳои рӯ ба рушд бомуваффақият муайян кардааст (саҳ. 45-48). Ў тарҳеро пешниҳод кардааст, ки таъсири ҷаҳонишавии иқтисодиро ба низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла ба низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасвир мекунад (саҳ. 47).

Дар маркази тарҳ раванди ҳамгирии ҷаҳонӣ тасвир шудааст, ки гузариши низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибиро ба стандартҳои байналмилалӣ инъикос мекунад. Раванди дар тарҳ тавсифшуда ҳамоҳангсозии ҷаҳонии баҳисобгирии муҳосибиро ба хоҳири таъмини қиёспазии маълумоти молиявӣ дар сатҳи байналмилалӣ тақозо мекунад, ки махсусан дар шароити таҳкими ҷаҳонишавии иқтисодӣ муҳим аст. Муаллиф таъкид мекунад, ки таъсири тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ ҳам дар хусусияти рушди иқтисодӣ ва ҳам дар хусусияти даврҳои иқтисодӣ, аз ҷумла марҳилаҳои бӯҳронӣ, бо афзун намудани робита ва миқёси паёмадҳои онҳо зоҳир мегардад (саҳ. 51).

Таҳлили амиқи таърихӣ амсилаи исломии баҳисобгирии муҳосибӣ анҷом дода шудааст (саҳ. 57-63), аҳамияти иқтисодии исломӣ дар ташаккули амалияҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар кишварҳои исломӣ ва таъсири онҳо ба кишварҳои сохти дунявӣ тасдиқ карда шудааст (саҳ. 64-66). Ҳамчунин роҳҳои мутобиқсозии олооти молиявии исломӣ ба шароити муосир нишон дода шудаанд, ки ин ба таҳқиқоти хусусияти байнифанӣ мидиҳад.

Дар боби дуюм - «Методологияи бунёдшавӣ ва фаъолияти низомии миллии баҳисобгирии муҳосибӣ» (саҳ. 70-118) ҷанбаҳои асосии методологияи ташаккули низомии баҳисобгирии миллий, ки мушкилоти муосири иқтисодии ҷаҳонӣ ва хусусиятҳои таърихӣ фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба назар мегирад, ошкор карда шудаанд. Марҳилаҳои рушди методологияи ташаккули низомии миллии баҳисобгирии муҳосибӣ баррасӣ мешаванд. Таъкид карда мешавад, ки методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ дар робитаи зич бо хусусиятҳои таърихӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии мамлакатҳо ва низомҳои иқтисодии гуногун ташаккул ёфтааст.

Муаллиф таъкид мекунад, ки методологияи низомии баҳисобгирии муҳосибӣ бо танзимкунии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва омодагории ҳисоботи молиявӣ алоқамандии зич дошта, он имрӯз, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бе даҳлати мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои танзимкунанда рушд намекунад (саҳ. 80). Ҳамин тавр, ӯ зарурати гузаштан аз низомҳои анъанавӣ ба низомҳои ҳамгирошуда дар асоси СБҲМ ва технологияҳои рақамиро ба таври боварибахш асоснок кардааст.

Дар диссертатсия дуруст хулосабарорӣ карда шудааст, ки асосҳои методологияи ташаккули низомии миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити муосир таҷдиди назарро бо назардошти равандҳои табдили рақамӣ, мураккабии равандҳои тижоратӣ ва таҳкими ҳамгирии байналмилалӣ тақозо мекунад. Танҳо тавассути омезиши оқилонаи мантиқи анъанавии баҳисобгирии муҳосибӣ бо стандартҳои рақамӣ ва байналмилалӣ ба ҳадафҳои баланд бардоштани саҳеҳӣ, шаффофӣ ва қобилияти таҳлили иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ноил шудан мумкин аст. Вобаста ба ин, муаллиф

таъкид мекунад, ки бояд аз нусхабардории расмии стандартҳои байналмилалӣ пешгирӣ карда шуда, роҳи мутобиксозии онҳо ба фарҳанги миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, хусусиятҳои забонӣ ва иқтисодӣ, муҳити ҳуқуқии маҳаллӣ интиҳоб карда шавад (саҳ. 84).

Дар асоси таҳлили рушди пойгоҳи методологии баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакат муаллиф муайян кардааст, ки унсурҳои асосии методологӣ (ҳуҷҷатгузорӣ, баҳодихӣ, барӯйхатгирӣ, ҳисобкунии арзиши асли, навишти дутарафа, ҳисобот) аҳамият ва хусусияти худро нигоҳ медоранд. Бо вучуди ин, бидуни бозбинӣ онҳо дар шароити муосир самаранокии худро гум мекунанд (саҳ. 97). Бинобар ин, ӯ пешниҳоди саривақтӣ ва мубрам таҳия намудааст, ки татбиқи консепсияи ҳамгироии ҷузъҳои анъанавии методологӣ бо технологияҳои рақамӣ ва стандартҳои байналмилалӣ асоснок карда шавад. Муаллиф боасос зикр кардааст, ки чунин ҳамгироӣ набояд тавассути иваз кардани методологияи анъанавӣ, балки тавассути васеъ ва амиқтар кардани он дар заминаи воситаҳои муосир сурат гирад. Масалан, барӯйхатгириро метавон бо истифода аз технологияҳои пайгирии автоматии дороиҳо анҷом дод. Воридакунӣ дукарата метавонад тавассути технологияҳои зехнӣ амалӣ карда шавад ва ҳуҷҷатгузорӣ ба феҳристи электронӣ ва имзоҳои рақамӣ асос ёбад (саҳ. 97).

Ба андешаи муаллиф, татбиқи стандартҳои байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ аз мамлакатҳо тақозо мекунад, ки пойгоҳи меъёрию ҳуқуқии худро ҳамаҷониба ислоҳ кунанд. Ин мутобиксозии қонунгузорино дар робита ба идоракунии корпоративӣ, андозбандӣ, мониторинги молиявӣ ва дигар ҷанбаҳои шаффофӣ соҳибкорӣ дар бар мегирад. Ӯ воқеъбинона таъкид мекунад, ки дар ин маврид, сухан на танҳо дар бораи татбиқи техникаи стандартҳо, балки дар бораи ташаккули муҳити нави институтсионалӣ меравад, ки ба талаботи фазои молиявии ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад (саҳ. 102).

Таҳлили қиёсии амсилаҳои танзимкунӣ ва механизмҳои татбиқи СБҲМ гузаронида шуда, амалияҳои барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақбули ҷаҳонии танзимкунии баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ пешниҳод карда шудаанд. Вобаста ба ин, муаллиф тавсияҳои аз ҷиҳати илмию амалӣ арзишмандро оид ба беҳсозии пойгоҳи меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ ва мушкilotи ҷаҳонишавӣ пешниҳод мекунад (саҳ. 112-113).

Дар боби сеюм – «Вазъи муосири низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (саҳ. 119-175) хусусиятҳои ташаккул ва рушди баҳисобгирии молиявӣ дар кишвар ошкор гардида, ҷанбаҳои ташкилӣ ва институтсионалии он дар сатҳи субъектҳои иқтисодӣ таҳлил карда шудаанд. Таҳлили интиқодии рафти ислоҳоти низоми баҳисобгирии молиявӣ вобаста ба

чорӣ намудани СБҲМ ва қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии молиявӣ гузаронида шудааст.

Амсилаи ташкили ҳадамоти муҳосибӣ бо истифодаи аутсорсинг, хусусан барои корхонаҳои хурд ва миёна ҳамчун воситаи кам кардани хавфҳо ва хароҷот асоснок карда шудааст (саҳ. 131-134). Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки бо сабаби нарасидани кормандони соҳибкасби муҳосибӣ дар корхонаҳо аутсорсинги хизматрасониҳои муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд мекунад. Дар ин маврид, ба туфайли истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар ин самти бозори хизматрасониҳои молиявӣ барои корхонаҳои соҳибкории хурд, миёна ва бузург ноил шудан ба ҳадафҳои худ осон гардидааст (саҳ. 136).

Ташҳиси монеаҳои асосии гузариш ба СБҲМ (норасоии кормандон, камбудии санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, нармафзор, мушкилот дар тарҷумани СБҲМ ва дигарҳо), бо муқаррар намудани сатҳи масъулият ба ҷо оварда шудааст (саҳ. 140-141), ки ин аз саҳми муҳими таҳлили амалии муаллиф гувоҳӣ медиҳад.

Нақши муҳими баҳисобгирии молиявӣ ҳамчун пойгоҳи иттилоотӣ барои баҳисобгирии идоракунии ва баҳисобгирии андоз асоснок карда шуда (саҳ. 167), механизмҳои наздиксозии онҳо пешниҳод карда шудаанд (саҳ. 170), ки ин аз саҳми амалию методӣ гувоҳӣ медиҳад.

Муаллиф мавқеи баҳисобгирии молиявиро дар низоми умумии баҳисобгирии муҳосибӣ дуруст муқаррар карда, қайд мекунад, ки муносибати ҳамаҷониба ба ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун омили асосии устувории молиявии корхона мебошад. Танҳо тавассути ҳамкории мутақобилаи намудҳои баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ, идоракунии, андоз) таъмини саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ, кам кардани хавфҳо ва идоракунии босамари корхонаҳо имконпазир аст. Ташкили ҳамаҷонибаи баҳисобгирии муҳосибӣ барои мутобиқ шудан ба тағйирот дар муҳити берунӣ, банақшагирии муассири ҷараёнҳои молиявӣ ва таъмини устувории молиявии дарозмуҳлат мадад мекунад (саҳ. 174).

Дар боби чорум – «Таҳлили корбурди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (саҳ. 176-239) таҳқиқи амалӣ ва таҳлили татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст. Имконияти татбиқи стандартҳои байналмилалӣ дар муҳити миллии баҳисобгирии муҳосибӣ арзёбӣ, тамоюлҳои ҷаҳонӣ дар рушди баҳисобгирии молиявӣ дар асоси СБҲМ муайян карда шуда, самтҳои тақмили баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи талаботи байналмилалӣ нишон дода шудаанд.

Муаллиф мушкилот ва камбудии раванди татбиқи стандартҳои байналмилалиро дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳлил намуда,

дуруст қайд мекунад, ки ин раванд мутобиқсозии минбаъда ва баррасии шароити маҳаллиро талаб мекунад. Вобаста ба ин, ӯ роҳҳои ислоҳи камбудии истифодаи СБҲМ-ро дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ пешниҳод мекунад (саҳ. 182-185).

Дар диссертатсия таҳлили муҳтавои стандартҳои байналмилалӣ гузаронида шуда, дар асоси он муаллиф қайд мекунад, ки таҳиякунандагони СБҲМ низ дар фаъолияти худ ба иштибоҳҳои зиёд роҳ додаанд. Ҳамин буд, ки баъзе стандартҳо пурра татбиқ нагардида, аллакай иллатҳои кории худро зоҳир намудаанд. Вобаста ба ин ӯ якчанд лаҳзаро оварда, ин фикри худро исбот мекунад (саҳ. 189-191) ва ҳамзамон таъкид мекунад, ки чунин камбудии дар муҳтавои СБҲМ зиёд мебошанд.

Муаллиф дар асоси таҳлили ташхисии вазъи татбиқи СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст, ки сифати ҳисоботи молиявӣ бештари корхонаҳои бузург (аз ҷумла, субъектҳои дорои манфиати умум) паст аст. Ба андешаи ӯ, сабаби ин дар баробари дониши нокифояи муҳосибон ва сармуҳосибон, сарфаҳм нарафтани онҳо ба муқаррароти СБҲМ, ин набурдани назорати зарурии сифати ҳисобот аз ҷониби мақоми ваколатдор - Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамчунин қайд карда мешавад, ки мушкилот дар рушди низоми назорати сифати ҳисоботи молиявӣ дар асоси СБҲМ тартибдодашуда инчунин дар он ифода меёбад, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ин самт ҳанӯз равишҳои мақбули ҳамаро таҳия накардааст. Назорати сифати ҳисоботи молиявӣ дар асоси СБҲМ тартибдодашуда бештар аз ҳама ба муқаррар кардани масъулият барои таъмини сифати ин ҳисобот вобаста аст (саҳ. 198).

Бо баррасии тамоюлҳои асосии рушди ҷаҳонии баҳисобгирии молиявӣ дар асоси СБҲМ мушкилоти умдаи татбиқи стандартҳои байналмилалӣ муайян ва арзёбӣ карда шуда, ҷанбаҳои мушаххаси татбиқи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ карда шудаанд (саҳ. 215-220). Вобаста ба ин, муаллиф роҳҳои имконпазири ҳалли онҳоро пешниҳод кардааст (саҳ. 228-232).

Дар боби панҷум – «Роҳҳои тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ дар шароити СБҲМ» (саҳ. 240-300) тавсияҳои илмию амалӣ оид ба тақмили низоми баҳисобгирии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти талаботи СБҲМ пешниҳод шудаанд. Механизми ташаккул ва татбиқи сиёсати баҳисобгирии субъектҳои иқтисодӣ асоснок карда шудааст; сохтори нақшаи ҳисобҳо дар асоси принципҳои СБҲМ бо таваҷҷуҳ ба мутобиқати он ба талаботи байналмилалӣ ва шароити миллии пешниҳод карда мешавад; самтҳои рушди низоми назорати дохилӣ ҳамчун воситаи асосии таъмини саҳеҳӣ, шаффофӣ ва эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ баррасӣ карда мешавад.

Марҳилаҳои асосии таҳияи сиёсати баҳисобгирӣ дар шароити СБҲМ таҳлил карда шуда, ҳадафҳои онҳо муайян карда шудаанд (саҳ. 246). Ба андешаи муаллиф, нуктаи асосӣ таъсиси низоми самараноки назорати дохилӣ мебошад, ки барои саривақт муайян ва бартараф намудани тамоюлҳои имконпазир аз стандартҳо ва расмиёти муқарраршуда имкон медиҳад. Назорати дохилӣ бояд ба амалияи ҳаррӯзаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва хадамоти молиявӣ ҳамгиро карда шавад, ки ин мувофиқати сиёсати баҳисобгирӣро на танҳо дар сатҳи ҳуҷҷатгузорӣ, балки дар амал низ таъмин мекунад (саҳ. 256-257). Ин муқаррарот аз саҳми намоёни методии таҳқиқот гувоҳӣ медиҳад.

Ҳамчунин, муаллиф мушкилоти татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ мутобиқи СБҲМ (мушкилоти қонунгузорӣ, молиявӣ, таъминоти кормандон, техникаӣ ва ташкилию фарҳангӣ) ва роҳҳои ҳалли онҳо нишон дода (саҳ. 258), таъкид мекунад, ки татбиқи бобарори сиёсати баҳисобгирии ба СБҲМ нигаронидашуда бидуни ҳалли ин мушкилот ғайриимкон аст.

Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки яке аз ҷанбаҳои асосии татбиқи бобарори СБҲМ дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ такмили нақшаи ҳисобҳо мебошад (саҳ. 261). Ба андешаи ӯ, нақшаи ҳисобҳо на танҳо асоси низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхона, балки унсури муҳимест, ки ташкили самараноки баҳисобгирии муҳосибӣ, гурӯҳбандии амалиёти молиявӣ ва бунёди сохтори возеҳи ташаққули ҳисоботи молиявии воқеъбинона ва саҳеҳро таъмин мекунад.

Камбудии асосии нақшаи амалкунандаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ошкор карда шуда (саҳ. 265-268), якчанд ҷиҳатҳои муайян карда шудаанд, ки ба такмили нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар асоси СБҲМ марбут мебошанд (саҳ. 275-276). Ҳамчунин муаллиф боасос пешниҳод мекунад, ки ба хоҳири такмил додани баҳисобгирии муҳосибӣ ва гузаштан ба стандартҳои байналмилалӣ бояд нақшаи нави ҳисобҳо тартиб дода шавад, ки он чандиртар ва аниқтар бошад, ба талаботи СБҲМ мувофиқат кунад ва хусусиятҳои иқтисодии миллиро пурра намояд. Ин на танҳо сифати пешбурди баҳисобгирии муҳосибиро беҳтар мекунад, балки таҳияи ҳисоботи муҳосибӣ, аз ҷумла ҳисоботи молиявиро содатар мекунад, ки барои ҳамгироии иқтисодии миллий ба ҷомеаи байналмилалӣ иқтисодӣ муҳим аст (саҳ. 276).

Муаллиф ҳамчунин ба механизмҳои чандири назорати дохилӣ ва кам кардани ҳафҳои молиявӣ тавачҷуҳ кардааст. Ӯ омилҳои, ки метавонанд боиси таҳрифи ҳисоботи молиявӣ шаванд, дар шакли ҷадвал бо тавзеҳоти васеъ барои дарки беҳтари ҳар яки онҳо пешниҳод кардааст (саҳ. 278). Муаллиф дуруст қайд мекунад, ки татбиқи низомҳои чандир ва мутобиқшавандаи назорат, ки ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошанд,

сатҳи баланди эътимоди сармоягузoronро таъмин намуда, ба коҳиш додани хавфҳои марбут ба амалиёти молиявӣ мусоидат мекунад. Ин имкон медиҳад, ки мавқеи иқтисодии миллӣ дар арсаи байналмилалӣ мустаҳкам шуда, тобоварии он ба таҳдидҳои иқтисодии берунӣ зиёд шавад (саҳ. 299-300).

Ҳамин тариқ, тадбирҳои пешниҳодшуда оид ба татбиқи сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ, бозбинии нақшаи ҳисобҳо, ташкили низоми муассири назорати дохилӣ ба баланд бардоштани сифати баҳисобгирии муҳосибӣ, шаффофии ҳисоботи молиявӣ ва ҳамгироии мамлакат ба иқтисодит ҷаҳон, ки калиди рушди устувори иқтисодӣ мебошад, мусоидат мекунанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар шакли хулосаҳо ва тавсиҳо пешниҳод гардидаанд, эътимоднок мебошанд, ки ин бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоятии ҳаҷми маводи таҳқиқӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот доир ба мавзуи таҳқиқот дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва гузоришҳо дар конференсияҳои илмӣ тасдиқ мегардад. Тавсияҳои амалии барои тақмили низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва татбиқи стандартҳои байналмилалӣ пешниҳодшуда бо натиҷаҳои таҳлили ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхонаҳои алоҳида ва далелҳои зарурӣ асоснок карда шудаанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои он имконияти иҷрои таҳқиқоти илмиро дар самти ташаккул ва рушди низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва татбиқи СБҲМ муҳайё месозанд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар истифодаи муқаррарот ва тавсияҳои аз натиҷаи диссертатсия пешниҳодшуда аз ҷониби маъмурияти субъектҳои иқтисодӣ ифода меёбад. Татбиқи натиҷаҳои диссертатсия аҳамияти иқтисодию иҷтимоӣ дорад, зеро истифодаи онҳо самаранокии иқтисодию иҷтимоии баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявиро дар шароити ҷаҳонишавӣ баланд мебардорад, муқаррароти алоҳидаи таҳқиқот дар раванди таълимии ихтисоси «Баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит» дар муассисаҳои таҳсилоти олии истифода шуда метавонанд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Дар доираи мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муалиф 1 монография, 51 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 32,0 ҷузъи чопӣ (аз ҷумла 28,4 ҷузъи чопӣ аз муаллиф), аз онҳо 22 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ба нашр расонида шудааст.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ороиши диссертатсия ба муқаррароти Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводди илмӣ (фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493) мувофиқ мебошад. Дар қисмати муқаддимаи диссертатсия мубрами мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣ методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, наwgониҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда инъикос гардидаанд. Ҳама меъёрҳои дигари муқаррарнамудаи дастурамал дар диссертатсия риоя гардидаанд.

Камбудиҳои диссертатсия

Бояд зикр кард, ки бо вучуди ҷиҳатҳои мусбат, ки сатҳи баланди илмии таҳқиқотро нишон медиҳанд, диссертатсия дорои камбудиҳо низ мебошад, ки вобаста ба онҳо ба муаллиф чунин эродҳо пешниҳод карда мешавад:

1. Муаллиф ба таснифи низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ диққати ҷиддӣ медиҳад, аммо ҷанбаҳои тафсирии истилоҳот дар баъзе мавридҳо андешаҳои қаблан нашршударо такрор меkunанд. Ин дарки наwgонии маводро коҳиш медиҳад, гарчанде ки дар маҷмӯъ тафсири муназзами мафҳумҳо ба таври боварибахш пешниҳод шудааст ва барои андешаҳои минбаъда заминаи хубе мешавад.

2. Дар таҳқиқот вазъи ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар кишвар таҳлил карда шудааст, вале он бештар ба санадҳои меъёрӣ ва маълумоти умумӣ асос ёфтааст. Дохил намудани шумораи бештари мисолҳои мушаххас аз амалияи корхонаҳо имкон медиҳад, ки татбиқшавандагии тавсияҳои пешниҳодшуда боз ҳам равшантар нишон дода шавад.

3. Дар диссертатсия таҷрибаи якҷанд кишварҳо таҳқиқ шуда бошад ҳам, мутобиқ кардани ин мавод ба шароити Тоҷикистон як андоза хусусияти умумӣ дорад. Таҳлили нисбатан муфасссали муқоисавӣ (масалан, бо кишварҳои Осиёи Марказӣ ё ИДМ) аҳамияти амалии таҳқиқотро баланд мекунад.

4. Дар матни диссертатсия дар баъзе зербобҳо (махсусан дар қисмҳои оид ба методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ) ҷанбаҳои мураккаби назариявӣ ҷой доранд, ки ин барои хонандаи ғайрикасбӣ фаҳмиданро душвор мегардонад. Содда кардани забон ва пешниҳоди ҷанбаҳои назариявӣ методологӣ метавонад хусусияти амалии корро беҳтар гардонад.

5. Гарчанде муаллиф аҳамияти татбиқи технологияҳои муосири иттилоотиро дар баҳисобгирии муҳосибӣ қайд кардааст, аммо ба ин масъала

таваччуҳи нисбатан кам дода шудааст. Бо назардошти аҳамияти табдили рақамӣ, васеъ кардани ин ҷанба дар заминаи гузариш ба СБҲМ мақбул аст.

6. Дар бобҳои ба масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ бахшидашуда далелҳо нисбатан пурра оварда шудаанд, вале дар қисми таҳлили амалияи татбиқи СБҲМ дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавод то андозае фишурда ба назар мерасад. Муфассалтар ошкор намудани ин масъалаҳо хусусияти амалии рисолаҳо мустақкам мекард.

Бояд тазакур дод, ки эродҳои зикршуда хусусияти ҷузъӣ ва баҳсбарангез дошта, ба моҳияти таҳқиқот таъсир намерасонанд ва аҳамияти баланди илмӣ, амалӣ ва методии онро паст намеkunанд.

Хулоса

Диссертатсияи тақризшаванда таҳқиқоти илмӣ ба итмомрасида мебошад. Автореферати диссертатсия тибқи талабот таҳия гардида, мақсад ва муҳтавои асосии онро дар шакли фишурда инъикос мекунад.

Дар умум, диссертатсияи Каримов Баҳодур Ҳасанович дар мавзӯи «Методология ва амалияи бунёдшавии низоми миллии баҳисобгирии молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит пешниҳод гардидааст, ба талаботи муқаррарнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (бандҳои 32, 33, 34, 35 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, таҳти рақами 295 тасдиқ карда шудааст), ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит сазовор аст.

доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессори кафедраи молияи
Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон

Кошонова М.Р.

Имзои Кошонова М.Р.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои
махсуси ДДМНТ

Мирҷамолов М.А.

734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14. Тел.:
(992) 935-55-50-72. E-mail: manzura@vandex.ru

05.09.2025 с.